

Korunk emberének világnézete.

I.

Bár ember és világnézet elválaszthatatlanok, a világnézet szerepe és ennek megfelelőleg jelentősége nem mindig ugyanaz volt az ember életében és nem mindig és minden-
kiben ugyanaz ma sem

A világnézet jelentőségének változásait a mindenkori embernek a szellemhez való viszonyulása magyarázza.

Olyan korokban, amikor az embernek a szellem mindenhatóságába vetett hite megrendül és a szellem életét az ingadozás, meghasonlás és kétségbeesés jellemzi, így is mondhatnánk: amikor a szellem beteg, mindig erősebb az emberben, tehát épen abban, akiben a szellemnek ez a megbetegedése történik, a világnézet utáni vágy, azaz nagyobb a világnézet jelentősége. Olyan korokban viszont, amikor a szellem élete virágzó és hatalma felől nincs kétség, így is mondhatnánk: amikor a szellem egészséges, akkor épen az emberben, akiben a szellemnek ez az egészséges élete történik, csökken a világnézet szükségességének az érzése és ennek megfelelően csökken jelentősége is. Bármilyen sajátságos is tehát, de tény az, hogy a világnézetek jelentősége megnövekedésének és így virágzásának kora sohasem jár együtt a szellem életének virágzásával hanem, amint azt a szellem története mutatja, a világnézet ott virágzik, ahol a szellem virágzásáról nem lehet beszélni. A világnézetek beteg szellemiségű korok filozófiai és épen ezért a szó szoros értelmében véve, sohasem igazi filozófiák.

De nemcsak az ember szellemben vetett hitének alakulásával, azaz a szellemmel szembeni általános magatartásával változik a világnézet jelentősége a különböző korokban, hanem szoros kapcsolatban van ez a változás az ember szellemről alkotott tudományos felfogásának alakulásával is. Amikor ugyanis a tudományos szemlélet és elsősorban a filozófia a szellem életét örök törvények szerint fejlődőnek fogja fel, ami azt jelenti, hogy nemcsak megállás, de ugrás sincs a szellem életében akkor, talán épen azért, mert az ember megérzi azt, hogy az ilyen törvényszerűen fejlődő szellem élete még jövőjében is kiszámítható, csökkent mér-

tékben jelentkezik a világnézet utáni vágy. A szellem életének ilyen felfogására mindig nyugodt korok szoktak épülni és a világnézet, bár ott van ezekben a korokban is, mégis csak mint mostoha gyermek van bennük jelen. Valami, ami magától értődő és amelyet épen azért, mert nagyon magától értődő, alig vesz észre valaki. Ellenben ott, ahol a tudományos szemlélet és elsősorban a filozófia a szellem életét nem evolucionisztikusan, vagy biológikusan ismeri meg, hanem élete lényeges jegyét épen a fejlődés ellentétében, az ugrásban, a folytonos újjá- és mássáletelben látja, és ahol így a szellem életének mostani állapotából nem lehet kikövetkeztetni semmit a jövőt illetőleg, ott hirtelen megnő a világnézet jelentősége, amit bizonyít az is, hogy a szellem ilyen felfogására épülő filozófiák, mindig valamilyen világnézetbe torkollanak, vagy úgy, hogy maguk is átalakulnak világnézetekké, vagy úgy, hogy ilyenek meglétének szükségességét követelik. Nyugtalan, mert a szellem törvényszerű fejlődésének elvetésével maguktól a szilárd talajt elvető, állandó feszültségben élő korok épülnek a szellem ilyen szemléletére s ha a nyugodt korokban a világnézet mostoha-gyermek, akkor az ilyen nyugtalan kor hajlamos arra, hogy világnézetének jelentőségét annak az egyszülött gyermeknek jelentőségével mérje, akit Isten váltságul adott a világnak.

Természetes, hogy amikor a szellem szemléletének megfelelő formái összeesnek egymással, azaz amikor az embernek nemcsak a hite rendül meg a szellem mindenhatóságában, hanem annak életét tudományosan szemlélve is ugrás-szerűnek látja, akkor a világnézet jelentősége ebből a két különböző, de mindig együtt járó forrásból táplálkozva maximálisan megnövekedik és eltakarja minden másnak jelentőségét az emberben. Ezek azok a korok, amelyekben nemcsak vannak világnézetek, de uralkodnak is és uralkodásuknak a kor embere készséggel adja oda magát. Amikor viszont a szellemben vetett rendíthetetlen hit találkozik a fejlődésben történő szellemről vallott tudományos felfogással — és a kettő mindig találkozik — akkor a világnézet minden lehet, csak nem uralkodó. Él, de életéről alig, vagy csak kevesen vesznek tudomást. Ha generációk felnőnek anélkül, hogy csak egyszer is problémává tennék világnézetüket, azaz csak egyszer is szükségük volna világnézetre, mások pedig generációjuk központi kérdésének épen ezt látják, ha vannak korok, amelyeknek nem kell világnézeti nevelés és vannak olyanok, amelyeknek semmi sem kell inkább, mint világnézeti nevelés, akkor ez a világnézethez való különböző viszonyulás a dokumentuma annak a mélyreható eltérésnek korok és emberek között, amely végeredményben abból táplálkozik, hogy melyik kor milyennek látja a szellemet és

ennek megfelelően ki nyugodt és ki nyugtalan kornak gyermeke.

De nemcsak a világnézet jelentősége változó, hanem tartalma is lényegesen megváltozhatik. Ez azt jelenti, hogy különböző korokban nem mindig ugyanazt értik világnézet alatt. Nem arról van tehát szó, hogy különböző korok egyik világnézetről a másikra válhatnak át, hanem arról, hogy a különböző korok — és lényegében csak az a két kor van a szellem életében, amelyet az előbb vázoltam — mást és mást értenek világnézet alatt és ennek megfelelően más és más szerepet tulajdonítanak neki a kor emberének életében.

A világnézet legjelentősebb tartalmi változása abban van, hogy az egyszer mint „világkép”, máskor, mint „életfelfogás” szerepel, vagyis a különböző korok, a legegyszerűbben kifejezve a változás tartalmát, hol világképet, hol életfelfogást értenek világnézet alatt. A kettő között pedig mélyreható különbségek vannak. A világnézet, mint világkép alapvonása az, hogy mindig, mint következmény jelentkezik. Amint mondani szokták: „mindig kialakul” és mindenkiben kialakul valamilyen formájában. Vagy az élet alakítja ki, vagy szűkebben véve a tudomány az, amellyel való foglalkozás nyomán világképnek kell kialakulnia az emberben. Kialakulása elé lehet gátat emelni azáltal, hogy a tudományos hatásoktól, a képzéstől elzárják az embert, de valamilyen kialakulását nem lehet megakadályozni soha. Ennek oka abban van, hogy a világkép-alkotásra való készség csirájában benne van az emberben és tapasztalás és értelem csak azt eredményezik, hogy a belőlük származó hatások nyomán fejlődjék ki ez a világkép. Ez magyarázza azt is, hogy a világkép mindig empirikus, vagy racionális, sőt mivel empiria sincs ráció nélkül, végeredményben mindig csak racionális, azaz mindig az értelem állásfoglalása a világgal szemben, tehát egy rendszer, amely lehet kerekesebb vagy hiányosabb, de mindig értelmi természetű egész. És mivel a világkép mindig racionális, a világot nem is szemlélheti másként, mint a ráció kategóriáiba beszorítva. Így alakulnak ki a spiritualista, materialista, evolucionista, idealisztikus, realiztikus és egyéb „világnézeti”, amelyek bármennyire különbözők lehetnek egymástól, a lényegükben megegyeznek: valamennyien az értelmén nyugosznak, azaz értelmi, racionális apriorijuk van és ami ezzel együtt jár: immanens karakterűek. Mivel pedig a ráció az apriorijuk, azaz lényegében az emberi értelem állásfoglalásai a világgal szemben, azért teljesen tudatossá, összes lehetőségeiben kibontakozott rendszeré csak azokban lesznek, akik „tudnak”; akiknek értelme csiszolt egy ilyen teljes világkép kialakítására: a tanultakban és itt is főleg a filozófiai iskolázottakban. Ebből következik, hogy csak

a filozófiailag iskolázott embernek van teljes értékű világképe. Csak az ő világképe rendszer, azaz tudatos, az emberi értelem által minden részletében megvilágított és elrendezett világkép. A nem tanult ember világképe viszont homályos, vagy öntudatlan és mint ilyen a filozófiailag iskolázott elmék világképével szemben olyan, mintha nem is volna. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert ha egyes korokban a világnézet világkép, akkor nemcsak világképe, de világnézete is csak keveseknek van, és a nagy többség egy rendezetlen, tehát nem igazi, csak félig tudatos, vagy egészen öntudatlanul maradt „világnézettel” éli életét.

A világképpel szemben az „életfelfogásának az a legjellemzőbb vonása, hogy nem következmény, hanem követelmény. Ez azt jelenti, hogy valami olyan, ami nincs, de aminek meg kell lennie. Nincs, ez azt jelenti, hogy semmiféle formájában nincs. Nem születik az emberrel, azaz nincs olyan diszpozíciója az embernek, amelyből úgy nőhet ki egy életfelfogás, mint ahogy kialakulhat az emberben egy világkép. Mivel, mint diszpozíció hiányzik belőlünk, sem a ráció, sem az empiria útján nem alakíthatja ki bennünk az élet. Aki megpróbálja, önmagát csalja, mert életfelfogás helyett akarva-nemakarva is világképet kap. Mivel nem racionális, azért rendszerre sem alakulhat soha, hanem megmarad mindig aracionálisnak; rendszerbe, formába nem önthető, de formáló erőnek, normának, amely az immanencia jegyei helyett transcendens jegyeket hordoz magán. Immanens formában lényegében ki sem fejezhető, tehát egyetlen olyan „izmus” sincsen, ami fedné és nem eltakarná lényegét. Mivel nincs és mégis lennie kell, azaz olyan valami, amit az embernek önmagán kívülről kell megszereznie, a világkép nyugodt passzivitása helyett aktivitás jellemzi. Csak aktivitásban, tehát az életfelfogás követelmény karaktere miatt az utána égő vágyban, a feléje törő tettben van. Ám, ha nem az értelem az apriorija, azaz nem az értelem az, amin formálódik, ez nem jelenti azt, hogy az értelemmel szemben közömbös. De viszonya az értelemhez egészen más, mint a világképe. Mert míg a világképet mindig az értelem formálja, addig az életfelfogás mindig igényt tart arra, hogy ő formálja az értelmet. Tudományos életfelfogás nincs, de az életfelfogás által irányított, vagy uralt tudomány van. És végül, mivel nem függ a tudománytól, nem rendszer, nem is csak azoké, akik rendszert tudnak alkotni, azaz akik öntudatos világképet tudnak maguknak formálni. Ez azt is jelenti, hogy nemcsak kéréseké. Nincs exkluzivitása; mindenkié lehet, aki tör utána. Mindenkié lehet, aki az életfelfogás egyetlen lehetséges aprioriját az egzisztenciát, azaz önmagát mindenestől át tudja adni neki. Mert ez a leglényege-

sebb különbség világgép és életfelfogás között. A világgép bennünk van, bennünk alakul ki, az életfelfogás bizonyos mértékig mindig felettünk van és nekünk csak akkor van életfelfogásunk, ha hozzája tudjuk kapcsolni magunkat. De ezt mindenki megteheti különösebb értelmi képzés nélkül is. Ennek hangsúlyozása viszont azért fontos, mert ha a világnézet tartalma az életfelfogással azonosíttatik, akkor ebből az következik, hogy kevesek helyett sokak tulajdonává lehet. Az érdekes most már az, hogy a világnézet jelentőségének változása és a világnézet tartalmának változásai között törvényszerű összefüggés mutatható ki. Valahányszor ugyanis a világnézet jelentősége csökken, a világnézet mindig inkább, vagy egyedül csak „világgép” formájában jelentkezik. Ez azt is jelenti, hogy amikor a szellembe vetett hit teljes és az ember a szellemet fejlődő életűnek fogja fel, a világnézet mindig, vagy túlnyomólag világgép formájában él az emberben. Ilyen korokban az ember mintegy rábízta magát a szellemre. Engedi, hogy mind teljesebben történjék benne és abban meggyőződésben él, hogy ennek a magatartásának következményeként fogja nyerni, mégpedig mind tisztultabb és tisztultabb formában a világgépet, azaz hite szerint a világnézetet. A világgép a nyugodt, magukat biztonságban érző korok és emberek világnézete, szemben az életfelfogással, amely a nyugtalan, a magukat bizonytalanságban érző korok és emberek világnézete kell hogy legyen. Valóban így is van. A történet, mint az emberi szellem története a bizonyíték amellett, hogy amikor a szellembe vetett hit meggyengült és a szellem életének szemlélése azt mutatta az embernek, hogy története inkább kifejezhető a lázas ugrással, mint a békés előhaladással, amikor tehát a szellem beteg, az ember mingyárt észreveszi, hogy a világgép nem az a világnézet, amelyre neki szüksége van és mindent elkövet, hogy helyette vagy mellette életfelfogáshoz, szerinte tehát igazi, azaz olyan világnézethez jusson, amely nemcsak képet ad neki a világról, de vezeti is ebben a világban. Amikor tehát a világnézet jelentősége nagy és nem kevesek életének többlete, hanem sokak életszükséglete, akkor mindig mint életfelfogás, azaz mint követelmény jelentkezik. Életfelfogás és felfokozott világnézetigény, valamint világgép és csökkent világnézetigény mindig együtt járnak.

II.

Korunk olyan kor, amikor a világnézetigény fokozódó az emberben. Korunk embere világnézetéhes ember és az ami a megelőző kor emberétől legalapvetőbben megkülönbözteti, épen ez a világnézetéhsége, mint életének egy olyan vonása, amely a megelőző kor emberének életében alig, vagy ko-

runkkal összehasonlítva csak letompított mértékben található.

Mivel korunk embere erősen világnézetigénylő ember, azért annak alapján, amit eddig elmondottunk, nemcsak hasonlíthatatlanul megnövekedett számára a világnézet jelentősége a megelőző és a világháborúval lezárható korról szemben, hanem az a világnézet, amelyre korunk embere „éhes”, tartalma szerint a világnézetnek abba a típusába kell hogy tartozzék, amelyet életfelfogásnak nevezünk. Azzal, hogy ezt a világnézeti típust életfelfogásnak neveztük, korántsem gondoljuk azt, hogy ez az elnevezés csak annyira is fedné a világnézetéhes korok és így korunk világnézetének tartalmát, mint amennyire a világkép elnevezés megközelíti a másik világnézeti típus tartalmát. Benne csak arra akarunk rámutatni, hogy az ilyen világnézetnek, ha nincsenek is olyan tág keretei és hatalmas méretei, mint amilyenek a világképtartalmú világnézetnek lehetnek, több köze van az emberi élethez és elsősorban annak az embernek életéhez, aki bírja. A világnézet, mint életfelfogás tehát nem az ember „felfogása” az életről a világ helyett, vagyis egy másik „felfogás” az előbbi mellett; hiszen ebben az esetben nem volna egyéb, mint lekicsinyített világkép, hanem épen az a tényező, amelynek ezt a konkrét emberi életet vezetni, formálni kell azáltal, hogy tartalmát, értelmet, célt ad annak. Ha korunk világnézetigénye megnőtt, akkor ez t. i. azt is jelenti az elmondottak alapján, hogy olyan korban élünk, amelyben a szellem abszolútságába vetett hit megrendült és mennél kiáltóbb korunk emberének ez a világnézetigénye, annál erősebben ropognak a szellem eresztékei. A szellem hatalmának ebben az összeomlásában, az értelem egyeduralmának elvesztésekor a világnézetben látja a mai ember azt az alapot, amelyen a kor kusza összevisszaságában életét megszilárdíthatja. Ez magyarázza korunk világnézetének azt a vonását, amely minden más vonását is meghatározza: egzisztenciális karakterét. Nem az értelem ügye a világnézet; nem azért kell, hogy általa többet tudjon a modern ember és benne, mint egy rendszer tagját szemlélhesse magát. Korunk embere szerint erre is jó a világnézet, de csak másodsorban használható erre. Elsősorban az életét akarja megtartani, egzisztenciáját, azaz pusztá létét akarja biztosítani vele és a racionális vonásokat is csak annyiban becsüli benne, amennyire alkalmasak arra, hogy bennük is az egzisztencia őriztessék.

Az egzisztenciális alapjelleg több sajátos vonásnak lesz forrásává korunk emberének világnézetében. Ezek világosan állanak előttünk úgy, ha látjuk, hogy korunk világnézete nemcsak egzisztenciális, hanem transcendens karakterű is. Amikor a szellem hatalma inog, benne voltaképpen a humá-

num hatalmának megingásáról van szó. Nyilvánvaló tehát, hogy a humánnum elképzelt rendjének felbomlásakor új utat” mutató, és ezzel egzisztenciát mentő tényezőként egy olyan erőre van szükség, amely nem a humánnumra támaszkodik, hanem amelynek a lényege független a humánumtól és ez a szellemre vonatkoztatva nem lehet más, mint valami transcendens. Hogy korunk emberének világnézete mindig valamilyen eszméhez kapcsolódik, vagyis eszmei karakterű, az már annak a következménye, hogy ez a világnézet erős transcendens vonásokat hordoz magán.

Az egzisztenciális és transcendens jelleg együttes következménye az, hogy korunk embere számára a világnézetnek erősen válság-karaktere van. A bizonytalanságban élő és válságba jutott mai embernek valami olyan erőre van szüksége, amely meg tudja őt váltani. Világnézetünknek ma valószínűleg mágiikus vonásokat és hatást tulajdonít a kor embere, ami azt jelenti, hogy azt hiszi, birtokába jutva, szinte magától elrendeződik az ember élete. A világnézet ma azoknak is, akiknek van, és azoknak is, akiknek nincs, megváltó hatalom, tehát több, mint kalauz; misztikus erő, amely szétáradva az emberben, eredményezi az üdvösséget, a megváltott ember életét.

Azzal, hogy korunk embere világnézetének alapvonása az, hogy benne egy, az egzisztenciáját biztosító, vagy éppen megváltó transcendens hatalmat lát, velejár az is, hogy a mai ember életében erősen dominál a hit-jelleg. Korunk embere, ha egyszer világnézete van, nem-keresztény értelemben vett hívó ember. Hisz a világnézetében, és ez természetes is, mert a világnézetben, ha az egzisztenciális és transcendens és ha válságot várnak tőle, csak hinni lehet. A mai kor világnézetét talán semmi sem különbözteti meg olyan élesen a megelőző kor világnézetétől, mint az, hogy bármelyik jelentkezési formájában is tekintjük, átalakulóban van okoskodásból hitté, elméletből vallássá, vagyis a tiszta racionális vonások helyett, a hitre jellemző vonásokat hordoz mindig erősebben magán és a tudományos karaktert elhagyva mindinkább vallásos karakterűvé válik. Magától értetődik, hogy ez az átalakulás nem azt jelenti, mintha korunk világnézetét mindinkább a világvallások valamelyikének, mondjuk a kereszténységnek keretei közé szorítaná. Ellenkezőleg, ezeknek helyét, kisajátítva legjellemzőbb vonásaikat, a világnézet foglalja el korunk emberében, amiből az következik, hogy voltaképeni vallásával is csak akkor elégszik meg a mai ember és csak akkor nem fogja elejteni a világnézettel szemben, ha maga a vallás is a legerőteljesebben képvisel egy életfelfogást, a keresztény vallás esetében például az evangélium egészen sajátos világnézetét.

Abból, hogy korunk embere akarva, vagy akaratlanul is vallásos beállítású, mert egzisztenciális, transcendens és megváltó karakterrel ruhazza íel világnézetét, következnek világnézetének olyan vonásai, amelyek, ha másodlagosak, azaz az előbbiekből folyók is, mégis a legszembeűőbbek, mert még azok is kénytelenek észrevenni, akik avoltaképeni világnézetformáló erőket magukban tudatosítani nem tudják.

Ez magyarázza t. i. elsősorban is azt a — különösen azok előtt érthetetlen jelenséget, akiknek világnézete ma élve is világvkép — hogy korunk embere feltétlen űrnak ismeri el világnézetét. És ez természetes is, mert akitől vált-ságunk, egzisztenciánk függ azt és egyedűl azt hajlandó az ember maga felett űrnak elismerni. Abból azonban, hogy korunk számára a világnézet, mint egzisztenciabiztosító hatalom feltétlen űr, következik az is, hogy a mai ember csak egyféleképen viszonyulhat világnézetéhez, még pedig úgy, hogy amilyen feltétlen hatalomnak ismeri el maga felett, ugyanolyan feltétlen engedelmességgel szolgálja is azt. Míg olyan korokban, amikor a világnézet teljesen, vagy túlnyomólag világvkép, az ember ura világnézetének, addig korunk embere szolgálja annak. Hogy azután ennek a szolgáltatnak mi is a voltaképeni lényege, az önkéntes odaáldozás, vagy az örök rabság, hogy a személyiség megörzésével és kifejlesztésével, vagy teljesen vakon történik, annak tárgyalása már túllépi mondanivalónk kereteit.

Annál inkább beletartozik ebbe a keretbe annak megállapítása, hogy korunk embere nemcsak maga, mint ember fölött ismeri el űrnak világnézetét, hanem magával együtt mindazt világnézete szolgáltatába állítja, ami humánnum, vagy ami a kultúra területén él. Ez a magyarázata annak, hogy a kultúra bármely jelentkezési formája csak annyiban értékes a mai ember számára, amennyiben világnézetét szolgálja és ha a kultúra nem ilyen szolgáló kultúra, akkor mindent elkövet azért, hogy ilyenné formálja. Így lesz politikai, gazdasági, társadalmi rendje és vallása mellett, tudománya, irodalma és művészete is világnézetivé; egész kultúrája pedig „irányított” kultúrává, ami azt jelenti, hogy az említett kultúrjavak csak abban az esetben értékesek előtte, ha vele együtt ezek is világnézetét szolgálják. Korunk embere mindig erősödő hangon vallja, hogy a tudomány csak úgy töltheti be rendeltetését, ha minden formájában átalakul egy bizonyos világnézetet alakító, tehát szolgáló tudománnyá és így segít az embernek abban, hogy világnézetét minél teljesebben meg tudja valósítani önmagán. Ha ezt nem teszi értéktelen szőrszálhasogatássá, passzióvá, játékká válik és ezzel együtt létjogosultságát is elveszíti.

Ezzel szorosan összefűgg az is, hogy ha egyszer önmaga

és a kultúra minden területe fölött érvényesíteni akarja világnézetét, hogy annak úrvolta annál erősebben dokumentáltassék, akkor ezzel a törekvéssel tulajdonképpen nemcsak kiemeli a világnézetet abból az exkluzivitásból, amelyben, mint világgép élt, hanem terjesztőjévé is lesz annak. A mai embernek ezt a világnézete terjesztésére kényszerültségét teszi önkéntessé, azaz emeli a kényszeren felül, világnézetének hitkaraktere. Korunk embere hisz a maga világnézetében, a hitnek pedig törvényszerű folyamánya, hogy prófétaivá és apostollá, a hit szószólóivá és terjesztőivé formálja a hívőket, akik a bensejükbe rekesztett tűztől hajtvva, mindenkit meg akarnak nyerni a bennük történő hitnek. Így lesz a mai ember világnézete a tömegek felé fordult és mindig hódítani akaró világnézet és így lesznek a mai ember világnézetének legtipikusabb képviselői a széjjeljáró agitátorok, valamint a ma fórumain, a népgyűléseken és tömegfelvonulásokon a világnézet mellett hitet tevő népszónokok. Míg a világgépnek soha sincsenek agitátorai és szónokai, addig korunk emberének azért olyan jellegzetes típusa az agitátor és népszónok, mert a világnézet, mint életfelfogás azaz, mint egzisztenciát megoltalmazó erő, akarva-nemakarva ilyené formál több-kevesebb mértékben mindenkit, akinek világnézete van.

Korunk embere épen azért, mert megtapasztalta magában világnézete átalakító és megtartó hatalmát, arról is meg van győződve, hogy ha ezt a világnézetet terjeszti, arra mások ügyeimét is felhívja, a legnagyobb, sőt az egyetlen valóságos jót cselekszi embertársaival. Ez a magyarázata annak, hogy világnézete terjesztésében minden eszközt megengedhetnek tart az egyszerű meggyőzéstől a terrorig és türelmetlen mindazokkal szemben, akik nem vállalják a megváltónak hitt világnézetet, vagy akik egy más világnézetet vállalnak. Korunk emberének világnézete tipikusan türelmetlen világnézet és ez áll reá, bármilyen formájában is jelentkezik, ha egyszer nem „világgép”, hanem életfelfogás”, egzisztencia-megtartó és életformáló hatalom akar lenni. Ez azt jelenti, hogy korunk világnézetének eddigi két jellegzetes jelentkezési formája: a bolsevizmus és a nemzeti szocializmus mellett a keresztyénségnek is türelmetlennek kell lenni abban a pillanatban, amikor vállalja a világnézetet a fenti formájában. Sajátságos tény az, hogy nem a világgép és életfelfogás vannak harcban egymással, azaz nem a világnézetet nem nélkülöző és azt nélkülöző korok között folyik igazi küzdelem, hanem az egyugyanazon kor különböző életfelfogásai, azaz a világnézet, mint életfelfogás különböző jelentkezési formái vannak a legelkeseredettebb harcban egymással, ezek a legtürelmetlenebbek egymással szemben. Míg a világnézet, mint világgép Sohasem türelmetlen és ezért is nyugalmas a neki megfelelő

kor, addig korunkra nemcsak a kaotikus jelző alkalmazható, a szellem hatalmának meggyöngülése miatt, hanem épúgy alkalmazható rá a démonikus jelző is, amelynek oka épen a megtalált és lényegében ugyanazt: az egzisztencia megtartását ígérő, de másként ígérő életfelfogások harca egymással.

Világnézetének harcos, polemikus karaktere állandó feszültségben élést eredményez korunk embere számára és bizonyos heroikus, a nyugalomtól elfordult magatartást, a küzdelem vállalását követeli tőle. Ezzel magyarázható a mai ember világnézetének legvonzóbb jellemzője, a heroizmusa. Korunk emberének világnézete heroikus világnézet és ezt a világnézet küzdelmes voltában megnyilatkozó heroizmust táplálja benne a világnézet transcendens karaktere is. A humánus talajáról lelépés és a transcendens melletti döntés, azaz az életfelfogásban egy alapján transcendens eszme melletti állásfoglalás a humánusot hordozó homo számára még akkor is heroikus tett, ha nyilvánvalóvá lesz az, hogy a humánus egymagában magát megőrizni képtelen. Heroikus tett, mert lényegében elszakadás, „sötétbeugrás”, az ismeretlen és csak hitt váltság után nyulás, amit legtöbb esetben csak úgy lehet vállalni, hogy mindazt, amit eddig értékesnek, biztosnak egzisztencia-megtartónak vélt, vagy mindezt ideig ilyennek vélték, elveti magától a mai ember. Innen van az, hogy korunk világnézetét, bármily formában történjék is az, valósággal és a maga teljességében csak hőiesen, nagy önmegtagadással lehet élni és az a megmutatója annak, hogy kiben milyen mértékben él a kor világnézete, hogy ki milyen mértékben tud hőse lenni annak. A hősi ideál reneszánsza korunkban, a hősnek a mind erősebben jelentkező áhítása önmagunkban, korunk világnézetének erre a minden jelentkezési formájában heroikus vonására vihető vissza.

És a hősi ideál értékének megnövekedése mutat rá ennek a világnézetnek ezen a helyen még megemlítendő utolsó jellemző vonására. Arra t. i., hogy ez a világnézet, bármelyik jelentkezésében nézzük is, soha sincs ideál nélkül. A világnézet, mint egzisztencia-megtartó és életformáló „életfelfogás” mindig eszményhez, még pedig egy személyen megvalósult eszményhez kötött. Innen van az, hogy korunk embere előtt világnézetéből folyólag egyre növekvőbb a személyiség és különösen a nagy személyiségek kultusza. A nagy személyiségeké, akik alatt a mai ember mindig azokat érti, akikben teljesen történik és ezért rajtuk ki is ábrázolódik, testet ölt a világnézet. Mint a világnézet teljes történésének hordozói és megvalósítói példák, útmutatók és vezérek lesznek a nagy többség, a tömegek számára. Személyiségük annál csodálatosabbá és tiszteltebbé válik, mennél nagyobb a világnézet utáni vágy és mennél kevesebb erőt érez az ember arra, hogy annak megszerzésére önmagában képes, vagy mennél inkább feltétlen urának ismert el maga felett egy világnézetet. Így nőnek

egyesek korunk emberének szemeláttára és közreműködésével magasan a kor embere fölé. Lassan mindent beljünk helyez a mai ember és így benne szemléli mindazt, ami, egy világnézetre vonatkoztatva magát, belőle hiányzik. Hősöket teremt korunk magának és minden készség meg van ebben a hősöket teremtő korban arra, hogy ezeket a hősöket arra a magaslatra állítsa, amelyen a váltságvállásokban a megváltó áll. És ez természetes is. Korunk emberének világnézete mint vallás jelentkezik, vallás pedig nincs inkarnáció, hérosz, megváltó nélkül!

III.

Ha a világnézet „életfelfogás” abban az értelemben, hogy életformáló és egzisztenciamegtartó erő és mint ilyen mindig egy mellette való döntésben lesz korunk embere tulajdonává, azaz mint ilyet mindig egy döntésben vállalja, akkor az emberi élet legnagyobb tette, egyetlen igazán sorsdöntő döntése az, amelyikben egy világnézet mellett dönt. Erről a döntésről azt kell tudni, hogy sohasem életfelfogás és világnézet között történik. Életfelfogás és világnézet sohasem állanak egymásmellett abban a formában, hogy az embernek közöttük kellene dönteni. Ennek oka az, hogy csak életfelfogás mellett, vagy ellen lehet dönteni, azaz csak az életfelfogás lesz döntésben az emberé, ellenben a világnézet soha. A világnézet, amint láttuk „alakul”, „fejlődik” az emberben és ha lényeges különbségek jelentkeznek is valaki világnézetének fejlődése folyamán, ezek a különbségek is mindig egymásból folyóan következnek és döntést nem igényelnek. A döntés tehát nem világnézeti, hanem életfelfogási kategória.

Ha azonban a döntés csak az életfelfogás területén lehetséges, akkor csak úgy maradhat döntés, ha az életfelfogás egy korban is csak abban egységes, hogy életfelfogás és nem világnézet, egyébként azonban többféle, egymástól esetleg élesen különböző formában jelentkezik. Ebben az esetben ugyanis az ember világnézet melletti döntését, mindig mint valamelyik életfelfogás melletti, azaz negatív kifejezve, valamelyik életfelfogással szembeni és nem mint a világnézet és világnézet közötti döntést kell tekinteni. Amikor tehát egy világnézet mellett, vagy ellen dönt a mai ember, akkor ez a döntése már mindig előfeltételezi a világnézetétől, mint világnézetektől elhanyagolást és ezen az alapon mindig valamelyik életfelfogás melletti döntést jelent.

És ez az a pont, ahol kérdésünk pedagógiai problémává válik attól függetlenül is, hogy nincsen egyetlen egy olyan világnézeti kérdés, amelyiknek valamilyen formában nevelési kérdéssé ne kellene alakulnia. A mi esetünkben annak felismerése által nyer pedagógiai jelleget kérdésünk, hogy világnézetre, vagyis valamelyik életfelfogás melletti döntésre

nevelni kell. Azt tehát, hogy korunk embere, mint világnézetre erősen rászorult ember, a lényegében ugyanazt nyújtani akaró világnézeti jelenségformák közül melyik mellett dönt, elhatározó mértékben a nevelés határozza meg. Ezért azt gondoljuk, hogy nem hangsúlyozzuk túl tételünket, amikor azt állítjuk, hogy világnézetet csak nevelés adhat.

Természetesen nem akármilyen nevelés adhat világnézetet, vagy segíthet világnézethez, hanem csak egy olyan, amely maga is világnézeti alapon nyugszik, vagyis egy az életet formáló hatalomra támaszkodik, illetve ilyenből táplálkozik, így lesz kérdésünkbe ugyanaz, ami korunknak lényegében egyetlen alapvető fontosságú pedagógiai kérdése: melyik az a nevelés, amely egy világnézet, azaz egy egzisztenciamegtartó erő és ezért életformáló hatalom melletti döntésre készít, amelynek során egy ilyen döntés megtörténhetik?

Egy bizonyosnak látszik és ez az, hogy az állami nevelés, mint egy más nevelési típustól különböző nevelési mód, ennek a feladatnak vállalására nem képes. Ez csak annyit jelent, hogy az állami nevelés nem egy, a mai értelemben vett világnézetformáló nevelés. Azért nem ilyen, mert a mai állam maga sem egy világnézetre támaszkodó, vagy abban fogant hatalom és mint ilyen nem is világnézeti tényező. Ezért az állami nevelés többé-kevésbé eredményesen magáénak sajátíthatja ki a nevelést olyan korokban, amikor a világnézet csak világkép és így nincsen szükség egy döntés előkészítésére, de csődöt kell mondania egy olyan korban, amikor a világnézet életfelfogás, és a nevelés tartalma ennek megfelelően a világnézet melletti döntés eszközlőjévé kell, hogy váljék. Anélkül, hogy az állami nevelés kritikáját óhajtanánk adni, az állami nevelés a mi korunkban anakronizmus és legfeljebb mint oktatás jöhet tekintetbe, mert ép ott hagyja a nevelendőt tanácstalanságban, ahol legjobban kellene irányítani, azaz abban a pillanatban, amikor az ember egzisztenciája veszélyeztetettségét, akár nemzeti, akár társadalmi, akár gazdasági létének megrendülése miatt megtapasztalja és egy egzisztencia-megtartóként tekintett hatalom, a mi kifejezésünkkel élve, egy „életfelfogás” mellett kell döntenie. Ha vannak korok, amelyekben az állami nevelés nem korszerű, vagy ahogy mondják nem modern, akkor ezek a korok a kétségbeesésben élő korok, és a mi korunk is ilyen!

Ha az állam nem világnézetformáló hatalom önmagában és ebből következőleg az állami nevelés sem tekinthető világnézetdormálónak, akkor ilyenről csak kettőről beszélhetünk ma: t. i. a pártnevelésről és az egyházi nevelésről. Ennek oka az, hogy úgy a pártot, mint az egyházat úgy is tekinthetjük, hogy azokat igazi lényegükben egy, a mai értelemben vett Világnézet, az egzisztencia megtartására törekvés szülte, vagy

erre adattak; röviden mindegyik valamilyen egzisztencia-megtartó hatalomnak a képviselője. Így, mint intézmény, ma mindkettő korszerű és korszerű a reájuk támaszkodó, vagy belőlük táplálkozó nevelés is, amely ha egyszer valóban reájuk támaszkodik, nem is adhat mást elsősorban, mint azt, amire a mai embernek legnagyobb szüksége van: világnézetet. Míg tehát az állami nevelés semmiképpen nem tud, mint állami nevelés, előmozdítani egy világnézet melletti döntést, az egyházi és pártnevelés egyenesen ezt célozza. Az egyházzal és párttal, mint nevelő intézménnyel szemben lehetnek a kor szelleméből folyó kifogások egy olyan korban, amelynek nincsenek erős világnézeti igényei. Jelentőségük ilyenkor csökkenhet és látszólag teljes mértékben tudja helyüket betölteni az állami nevelés. Ellenben olyan korokban, amilyen a mi korunk is, és amilyen meggyőződésünk szerint a maga legmélyebb gyökerében minden kor, ha ez egyszer eltakar-tatik és másszor a maga teljes akutságában nyilvánvalóvá is válik, nemcsak hogy egyedül modernnek tekinthető nevelői intézmények, természetesen egyéb funkcióik mellett, hanem mint ilyenek ma nélkülözhetetlenek is.

Ennyiben rokonok is egymással. Ámde mivel mind a kettő magában hordozza a világnézet, mint életfelfogás felsorolt jellegzetességeinek mindegyikét, azaz mivel mind a kettő teljes mértékben igényli azt, hogy életformáló és egzisztenciamegtartó hatalomnak tekintessék, egyik is, másik is kell, hogy elegendőnek tartsa önmagát, ennek a feladat-nak a betöltésére. Így aztán magától érthetően adódik, hogy ha egy szükségre kínálnak orvosságot kétféleképpen, akkor előbb lappangva, később nyíltan is engesztelhetetlen ellensé-gei kell, hogy legyenek egymásnak, annál is inkább, mert mindketten minden esetben igényt formálnak a teljes emberre, azaz annak döntését kizárólag maguk mellett óhajt-ják. Párt és egyház ezért nem férhet meg együtt, ha mind-egyik teljes mértékben az akar lenni, ami. Ha tehát ennek az állításnak az ellenkezőjét látjuk valahol, annak az az egy-szerű magyarázata, hogy vagy egyik, vagy másik nem vál-lalja épen a lényeges jegyét, az egzisztencia megtartó és élet-formáló karaktert.

Korunk nevelésének legtragikusabb pontja abban a tény-ben van, hogy amint párt és egyház, úgy párt- és egyházi nevelés sem történhetnek együtt. Ha korunk embere elég merész arra, hogy ebből a tragikus helyzetből kiutat keres-sen, akkor ezt csak két irányban teheti. Vagy megmarad az állami nevelés mellett és ebben az esetben nevelése nem lesz világnézetnevelés (az azután egy más kérdés, hogy nevelés egyéb formában, mint világnézetnevelés lehetséges-e), vagy pedig látva a kor igényét, átadja a nevelést a maga teljessé-gében, tehát a legalsó foktól a legfelsőig az egyháznak, vagy

a pártnak, azaz az állam keretein belül kizárólag az egyházra, vagy pártra bízva a nevelést.

Voltaképen ebben nincsen semmi újszerű. A nevelés története bizonyítja, hogy amikor a nevelés valóban nevelés volt, és ezek a periódusok természetesen összeesnek a világnézettel nagyon igénylő korokkal, akkor lényegében mindig egyházi, vagy pártnevelés volt, úgy is mondhatnók, hogy az állam a párt, vagy az egyház „világnézete” mellett kötötte le magát; a pártot, vagy az egyházat tartotta az egzisztencia-megtartó hatalom képviselőjének és a polgárokat is úgy igyekezett nevelni, hogy azok amellet az egzisztencia megtartó hatalom mellett döntsének, amely mellett az állam is döntött.

Látásunk szerint ezt a döntést korunk magyar emberének és magyar nevelésének is előbb, vagy utóbb, de vállalnia kell. Vállalnia kell már csak azért is, mert hovatovább, épen a kor szükségének engedve, minden nemzet kénytelen ez elé a döntés elé állítania magát. Határozott, eleven és ható világnézettel bíró nemzetek között élni pedig világnézet nélkül, nemcsak korszerűtlen és ezért elmaradottságra vezető, hanem életveszélyes is. A világnézetek, amint mondtuk, lényegükben folyólag terjedő és terjeszkedő világnézetek. Terjeszkedésük legtermészetesebb iránya arra van, ahol világnézethes bár, de még anélkül élnek. Ez a magyarázata annak, hogy megütkezési területük is ott van, ahol az ilyen világnézet nélküli, de a kor természetéből folyóan világnézethes nemzetek élnek. Hogy a mi nemzetünk ilyené ne váljék és a világnézetek harcában el ne pusztítsa önmagát, ezért kell még idejében dönteni ennek a nemzetnek egy világnézet mellett. És ezért lesz a magyar nemzetnek és a magyar nevelésnek és benne korunk emberének is a legnagyobb tette, döntése a jövőben ez a világnézet melletti döntés.

ÚJSZÁSZY KÁLMÁN.